жінок. І, напевно, це пов'язано х тим, що велика увага приділяється війнам на території певної держави, регіону, чи, наприклад, якимось дипломатичним угодам, стосункам з іншими країнами, повстанням та іншим схожим подіям. Та, хочеться нагадати, що історію творять не лише криваві війни, чи державницькі зради, але інші події, можливо, діаметрально протилежні даним, та комусь не цікаві, але і вони є певною ланкою історії.

І хто знає коли було б перекладено Євангеліє на давньоруську мову, якби не фінансування жінки. Або, що було б з землями Гальшки Острозької, якби вона не подарувала їх князю Острозькому. Нащастя, це колись було зроблено і ми усе це маємо, маємо історію його створення, яку потрібно знати і цінувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко А. Запорожці. Козацька наречена.-К.,1993. - С. 214 - 232.
2. Артемова Л. Освічені жінки козацької доби //Дошкільне виховання.-1997,-№3.-С.6 - 7.
3. Лабур О. Виробляли й продавали шляхтянки, міщанки селянки.// Віче.-1999.-№3.-С.146 - 150.
4. Кузьмін Ю. Сповіщаю вашій високопревилебності. // Вільне слово. - 2000.- 2 лютого .- С.3
5. Кузьмін Ю. Як Гаврило став Габріелем і чим це завершилось опісля. // Вільне слово. - 2001 .-8 серпня,- С.4.
6. Попенко В., Бруяка О. Дубровиця - Заславль - Пересипниця. // Вільне Слово. -2001. - 20 листопада. - С. 2.
7. Козуля О. Жінки в історії України.-К.,1993.-С.41-42.
8. Ковальський М. Етюди з історії Острога. Нариси.-Острог.-1998.-С.35-80.
9. Поліщук Я. Берегиня нашого міста. // Сім днів. - 1994,- 10-16 травня. - С.2.
10. Луговий О. Визначне жіноцтво України. - К., 1993. - 397 с.
11. Ковальський М. Князі Острозькі просвітники XV - XX ст. - Острог. - 2000. - 480 с.
12. Велика Волинь. Матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції. Жовтень, 1994. - Хмельницьк - Ізяслав - Шепетівка.
13. Історія міст і сіл України. Том Рівненська область. - К., 1973.
14. Полянська-Василенко Н. Історія України. - К., 1995, - Т. 1. - с. 499.
15. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині IX- XX ст. - Луцьк, 2002. - С. 47 - 54.

ЗНОСКИ

1 Кравченко А. Запорожці. Козацька наречена.-К.,1993,- С.224
2 Артемова Л. Освічені жінки козацької доби // Дошкільне виховання.-1997,-№3.-С.6
3 Артемова Л. Там само.
4 Артемова Л. Там само.
5 Артемова Л. Там само.
6 Лабур О. Виробляли й продавали шляхтянки, міщанки, селянки.//Віче.-1999.-№3.-С.149
7 Кузьмін Ю. Сповіщаю вашій високопревилебності. // Вільне слово. - 2000,- 2 лютого .- С.3
8 Кузьмін Ю. Як Гаврило став Габріелем і чим це завершилось опісля. // Вільне слово. - 2001.-8 серпня,- С.4
9 Попенко В., Бруяка О. Дубровиця - Заславль - Пересипниця. // Вільне Слово. -2001. - 20 листопада. - С.2
10 Попенко В., Бруяка О. Там само.
11 Козуля О. Жінки в історії України.-К.,1993.-С.42
12 Ковальський М. Етюди з історії Острога. Нариси.-Острог.-1998.-С.79
13 Поліщук Я. Берегиня нашого міста. // Сім днів. - 1994,- 10-16 травня. - С.2.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ Й РЕЛІГІЙНО-КУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ В ПОЛЕМІЧНОМУ ТВОРІ МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО «ВЕРИФІКАЦІЯ НЕВИННОСТІ...»

Бубенщиков В.В.

(м.Пуцьк)

До видатних українських письменників-полемістів кінця початку ХУІІ ст. належить Мелетій Смотрицький (1575-1633/4), життя й діяльність значною мірою були пов'язані з Волинню, точніше землями сучасної Рівенщини. Тут, в Острозі, він ймовірно народився, в цьому місті пройшли йогодитячі й молоді роки, тут він навчався у відомій на той час в Україні Острозькій слов'яно-греко-латинській академії. Також на Рівенщині, в Дерманському монастирі, пройшли останні роки його життя.

Коли ж заходить мова про багату творчу спадщину Мелетія Смотрицького, то переважно акцентується увага на такому його творі, як «Тренос...», що побачив світ у 1610 р. Дійсно, вказаний твір - це видатна пам'ятка української полемічної літератури. «Тренос...» свого часу викликав значний резонанс. Інтерес до нього зберігався й в наступні часи.

Прада, думки, ідеї, погляди, що викладалися и названому творі, важко- назвати оригінальними. У цьому сенсі «Тренос...» не складає великої цінності.

Зате ідейною оригінальністю відзначаються твори М.Смотрицького, написані й видані ним у 20-их рр. ХУП ст., тоді коли полеміст не лише набув великого життєвого досвіду, а й обіймав високе ієрархічне становите. На жаль ці твори, на нашу думку, не є достатньо поціновані. Й передусім такий твір, як «Верифікація невинності...»

Щоб зрозуміти зміст та ідеї «Верифікації невинності...», варто звернутися до подієвого контексту цього твору. Як відомо, у 1620 р. єрусалиський патріарх Феофан, перебуваючи в Україні під захистом козаків гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, висвятив ієрархів для православної церкви України та Білорусії. Цей акт в умовах утвердження унії давав змогу зберегти православ'я на вказаних теренах. Серед висвячених Феофаном ієрархів був також М.Смотрицький, який став архиепископом Полоцьким.

З точки зору законодавства Речі Посполитої, такий акт не був законним, оскільки його здійснили без згоди короля. Тому православним потрібно було з допомогою різних аргументів доводити свою невинність. До речі, назву твору «Верифікація невинності...» можна перекласти як «Виправдання невинності». Історія появи цього твору така. На початку 1621 р. почалися репресії проти віденських братчиків. їх звинувачували в тому, що вони визнали незаконно посвяченого М.Смотрицького своїм архиепископом, ходили на його богослужіння й проповіді, збирали для нього кошти на придбання єпископських шат, врешті - переховували в своєму монастирі. Братчиків арештовували, виключали з цехів, позбавляли посад у магістраті. На пасху 1621 р. чимало шанованих віденських міщан знаходилося в ув'язненні. Ймовірно, представники влади розраховували, що під тиском репресій православні міщани Вільно відмовляться від свого пастиря й проженуть його. Але ці розрахунки не справдилися. Віденські міщани трималися стійко.

В таких умовах М.Смотрицький, відчуваючи свою моральну відповідальність перед віденськими православними міщанами, береться за перо письменника-полеміста. На великодній четвер, буквально за кілька днів після судового прослуховування віденських братчиків, він закінчує написання польською мовою твір «Верифікація невинності...» /1/.

Вказаний твір вийшов від імені ченців Віленського Святодухівського монастиря, опікунами якого виступали братчики. Конкретний автор не вказувався. Та багато хто вважав, що «Верифікація невинності...» була написана М.Смотрицьким. Останній проти цього не заперечував і навіть пізніше, уже будучи прихильником унії, підтвердив своє авторство цього твору /2/.

«Верифікація невинності...» була опублікован і двічі. Перше видання датоване 5 квітням 1621 р., друге - 16 червням того самого року. Правда, ці дати не свідчать, що вказані видання з'явилися саме в ці дні. Скоріше це дати завершення написання вказаних творів. Ймовіно, перше видання з'явилося десь у травні, а друге - в липні.

У той період, коли написані твори не часто доходили до друку, поява двох видань одного трактату протягом року було явищем незвичним. Це, принаймні, свідчило про важливість та актуальність цього твору.

І це дійсно так. Саме «Верифікація невинності...» поклала початок новому витку полеміки, який розгорнувся в 20-х рр. ХУП ст. між православними, з одного боку, та католиками й уніатами, з іншого.

Основне завдання твору полягало в тому, щоб виправдати акт Феофанового свячення, показати його політичну і навіть юридичну законність. При цьому автор аж ніяк не міг обійти питання свободи віровизнання, а також етнічні проблеми.

М.Смотрицький використав широкий спектр документів - листи короля Сігізмунда III Вази, коронного канцлера Станіслава Жолкевського, інших впливових осіб, рішення судів, державні акти тощо. М.Грушевський, до речі, дуже високо оцінив документальну частину «Верифікації невинності...»/3/ Взагалі варто зазначити, що вказаний твір один із небагатьох творів української полемічної літератури, де фактично не розглядаються богословські питання, а основна увага була зосереджена на питаннях церковно-політичного й соціального характеру.

Автор «Верифікації невинності...» намагався показати, що відступ колишніх православних ієрархів від Константинопольського патріархату є актом протизаконним. Тому король не повинен надавати уніатам «хліби духовні», власне єпископські кафедри із відповідними бенефіціями. Навпаки ж, ті єпископи, які визнають своє підпорядкування Константинопольському патріарху, мають право займати відповідні кафедри. Ними й були ієрархи Феофанового свячення.

М.Смотрицький у даному випадку виступає загалом як традиціоналіст, керуючись середньовічними стереотипами. Він вважає, що кожен народ сповідує якусь «свою» релігію. Нав'язування ж йому іншої віри (та ще й з допомогою сили) суперечить природним правам та свободам. «Воістину, - читаємо у «Верифікації невинності...», - немає під сонцем такого народу, який хочуть бачити наш народ руський відступники від віри, щоб він у вірі був невільником. Те, в чому чоловік розумний мав би найвільнішим бути, в тому вони нас поневолити хочуть. Не так віриш, як наказує митрополит-відступник, то ти бунтівник, призвідця неспокою посполитого, ображаєш маєстат його королівської милості, зрадник вітчизни, хоч би ти і найскромнішим, найвірнішим і найчемнішим був. А поклонишся ксьонзу Рутському - тоді не зрадник» /4/.

Як бачимо, М.Смотрицький вважає, що розумний чоловік найвільнішим повинен бути саме в питаннях віри. Однак схоже, що для нього ця свобода не стільки індивідуальна, скільки колективна. Вона стосується всього народу загалом, який має право зберігати ту віру, яку він традиційно сповідує.

Тому не дивно, що полеміст чимало уваги приділяє питанням переслідування православних. При цьому звертає увагу на трагічні події в місті Вільно весною 1621 р. У «Верифікації невинності...» він малює вражаючу сцену плачу покривдженого православного люду: «Плачемо, стиснуті гіркотою від братів-відступників, що відняли від нас чистоту нашу, вивернули серце наше, і ми, наповнені гіркотою, зітхаємо й нема кому нас потішити. .. Часті наші зітхання, а серце наше в жалобі, бо запалилися відступники наші як вогонь, що палає і пожирає» /5/.

Правда, в даному випадку полеміст робить акцент не на правових питаннях, а на питаннях етичних і політичних. Зокрема, дає зрозуміти, що переслідування православних можуть стати прологом для великих кривавих конфліктів. Тут М.Смотрицький не був оригінальним. Ще свого часу проправославний полеміст Христофор Філалет у своєму «Апокрисисі...» намагався переконати читачів, що введення унії може призвести до громадянської війни на руських (власне українських та білоруських) землях /6/.

Водночас М.Смотрицький акцентує увагу на моральній стороні цього питання. Він дає зрозуміти, що люди, які відступилися від віри, є людьми аморальними. Для них не є цінностями совість, чкість, батьківщина.

Водночас ті люди, які твердо тримаються віри предків, є патріотами своєї землі й будуть до кінця захищати свій рідний край. Автор «Верифікації невинності...» називає імена шанованих віденських православних міщан, що зазнали репресій. При цьому дає зрозуміти, що це не робить честі віденським урядовцям. «О біда тому місту, - пише М.Смотрицький, - де так живуть люди, що добрі від злих, а злі від добрих не відрізняються. Біда місту, де спокійних не люблять, але люблять бунтівників...» /4/.

Не дивно, що у цьому контексті засуджувалася діяльність уніатів. Вони ніби занепастили церкву, поробили з православних храмів костели, корчми і навіть мусульманські мечеті. М.Смотрицький вважав унію причиною деградації православного духовенства, занепаду «слов'янської» й «руської» мов. При цьому він засуджує уніатів не лише як релігійних зрадників, а і як зрадників свого народу. Вони, хоча й іменують себе русинами, але, прийнявши унію, стали запеклими ворогами православних русинів, роблять, щоб «у Русі не було Русі» /8/. У даному випадку важливо вказати, що, власне, М.Смотрицький розумів під етнонімом «Русь». Для нього це були сучасні українські, білоруські й навіть частково литовські землі, на яких у той час здебільшого проживало православне населення і які входили до складу Речі Посполитої. Саме на ці землі поширювала свою духовну владу Київська православна митрополія.

У той час в культурно-етнічному плані не було якихось помітних відмінностей між

землями, які традиційно іменувалися руськими. Тут домінувала одна церква, на елітарному рівні функціонувала одна літературна «руська» мова, приблизно однаковою була лектура освічених людей. Тому не дивно, шо діячі тогочасної «руської» культури без якихось проблем могли працювати і на українських, і на білоруських землях.

Зокрема, до таких діячів належав М.Смотрицький. Як відомо, він виріс і сформувався в Україні. Однак у молоді роки опинився на білоруських землях. А останні роки свого життя знову провів в Україні, де й був похований. При цьому для нього не мало принципового значення, де жити й працювати - в Україні чи Білорусі. Для М.Смотрицького, як і для багатьох його сучасників, «руська» етнічна ідентифікація ототожнювалася з православною конфесійною ідентифікацією. Русин на теренах України й Білорусії обов'язково мусив бути православним, так як і православний мусив тут бути русином.

Проте бурхливі події кінця ХУІ - початку ХУП ст. змусили по-новому глянути на правомірність ототожнення конфесійної та етнічної ідентифікації. До таких подій передусім варто віднести поширення серед шляхти Речі Посполитої різноманітних течій протестантизму, експансію на українські й білоруські землі католицизму. В результаті цього частина православних українських та білоруських шляхтичів покинули своє віровизнання. Однак це ще не означало, що вони перестали вважати себе русинами. Можна навести числені приклади того, що чимало протестантів та католиків, які проживвали в Україні чи Білорусії, ідентифікували себе русинами. Показовою в цьому плані може бути фігура київського католицького єпископа Юзефа Верещинського, який цілком свідомо й відкрито декларував свій руський патріотизм. П.Кралюк навіть вважає, що серед католиків та протестанів у той час в Україні існувала свою специфічна українська національна свідомість, яка, щоправда, відрізнялася від національної свідомості православних /9/.

Ще більше непорозумінь щодо етнічно-конфесійної ідентифікації внесла Берестейська церковна унія 1596 р. Вона призвела до того, що серед вірних «грецького обряду», який загалом домінував на «Русі», з'явилися уніати й православні традиціоналісти. При чому і одні, й другі були руськими.

Така непроста ситуація вимагала пояснень й теоретичного осмислення. Це спробував зробити М.Смотрицький у другому виданні «Верифікації невиності...»

Вказане видання було присвячене чотирьом високопоставленим панам-уніатам - Яну Скумину-Тишкевичу, писарю Великого князівства Литовського; Адаму Хрептовичу, старості Брацлавському; Миколі Тризні, підкормію Слонимському; і Юрію (Єжи) Мелешку, хоронжому Слонимському. У передмові, звертаючись до цих панів, М.Смотрицький говорить, що і православні, й уніати - «брати, яких одна вітчизна, одна і та ж руська кров і церква одна породила» /10/.

Етнічну єдність М.Смотрицький починає осмислювати не в контексті конфесійної приналежності, а як єдність на основі «крові», власне спільності походження. «. ..не вироджується зі своєї крові той, хто міняє віру, - читаємо у «Верифікації невинності...». - Хто з руського народу римську віру приймає, не стає ж одразу іспанцем чи італійцем, а по старому залишається шляхетним русином. Отже, не віра русина русином, поляка поляком, литвина литвином робить, а уродження й кров руська, польська, литовська» /11/.

Можливо, ми до кінця не усвідомлюємо оригінальності такого осмислення у той час. М.Смотрицький вважав, що в межах одного етносу (нації) можуть існувати представники різних віровизнань. І такий стан загалом є прийнятним, хоча, можливо, й не дуже бажаний. Відповідно тут виникало питання що представникам цих різних віросповідань необхідно забезпечити свободу совісті. Хай до такого висновку в чітко вираженій формі й не прийшов М.Смотрицький, але до цього його штовхала як логіка міркувань, так і логіка життя.

Показово, що в кінці свого життя М.Смотрицький намагався знайти порозуміння між уніатами й православними в межах «руського» суспільства. На жаль, його ідеї, як і його діяльність, далеко не завжди сприймалися адекватно. Він був відкинутий православними. Фактично помер ізгоєм, ставши прихильником унії. Руське суспільство виявилося не готовим сприйняти ідею мирного співжиття представників різних конфесій.

ЛІТЕРАТУРА
1. Кралюк П.М. Духовні пошуки Мелетія Смотрицького. - К.: Український Центр духовної культури, 1997. -С.114.
2. Smotrzyskij M. Apologia... - Lwyw, 1628. - S.105-106; Smotrzyskij M. Paraenesis... - Krakyw, 1629. - S.22.
3. Грушевський М. Історія української літератури. - К.: АТ «Обереги», 1995. - С.244.
4. Smotrzyskij M. Verificatia niewinności... - Wilno, 1621.-S.25. (У даній статті посилання зроблені на друге видання, оскільки впертому виданні не було нумерації сторінок).
5. Ibid.-S.49.
6. Русскя историческая библиотека. - СПб., 1882. - Т.УІІ. - С.1798.
7. Smotrzyskij M. Verificatia niewinności... - S.46.
8. Ibid. - S.52.
9. Кралюк П.М. Особливості вияву національної свідомості в українській суспільній думці ХУІ - першої половини ХУІІ ст. - Луцьк: Надстир'я, 1996. - С.16-47.
10. Smotrzyskij M. Verificatia niewinności... - S.1.
11. Ibid.-S.60.

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ДОХРИСТИЯНСЬКИХ СВІТОГЛЯДНИХ УЯВЛЕНЬ В ЛІТЕРАТУРНИХ ПАМ'ЯТКАХ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Ветвінська Н.О.,
аспірант кафедри
культурології та філософії

Національний університет «Острозька академія»

Статтю присвячено аналізові проблеми вивчення літературних пам яток Київської Русі, а саме відображенню в них дохристиянських світоглядних уявлень.

В сучасній культурології, історіографії предметом дослідження стають не тільки процеси розвитку суспільства, його структура та економіка, але й духовний стан українського народу, його історіософське осмислення. У цьому плані більшого значення набуває вивчення світогляду, релігійних переконань, вірувань окремого індивіда, з його особливим сприйняттям світу, життя, смерті. Це відкриває перспективу глибшого осягнення місця духовної парадигми української нації у загальній родині індоєвропейських народів.

Духовність українців грунтується на фундаменті синкретизму місцевих язичницьких вірувань та канонів християнства. В сучасних умовах взаємовплив релігії та культури залишається важливою теоретико-пізнавальною та соціально-історичною проблемою, актуальність якої традиційно визнається та дискутується у плані природи, значення, еволюційних змін, динаміки взаємозв'язків цих двох явищ і сфер суспільного життя. Одним із аспектів цієї проблеми є вивчення взаємовпливів між писемною культурою й однією зі світових релігй - християнством, точніше, з одним з його напрямків православ'ям., яке наприкінці І тис н.е. було богословсько-філософською ідеологічною установою з малозрозумілим для мешканців Київської Русі культом та міцним адміністративним апаратом. Християнські уявлення про смерть, рай та пекло містили в собі, насамперед, теоретичні поняття, які не мали особистого життєвого осмислеення. Тому цілком закономірним виглядає процес синкретизму на початку ІІ тисячоліття живих народних язичницьких вірувань, з християнськими філософсько-богословськими догматами.

Давні слов'яни відбули складний і тривалий розвиток релігійних вірувань. На жаль, під впливом ряду факторів, зокрема боротьби християнської церкви проти «поганства», досі не склалася цілісна картина вірувань і культу слов'ян, а з усної традиції майже витіснено язичницькі міфи, легенди та перекази. Християнство, зазначав І.Огієнко, спинило розвиток давньої віри у слов'ян, не дало їм скластися у закінчену систему, і тому тут ми звичайно бачимо «тільки більш чи менш уривки стародавніх вірувань» [16; 17]. На реконструкції релігійності східнослов'янської ойкумени негативно позначається й неконкретність деяких історико-релігієзнавчих систем та світоглядних оцінок. І все ж зібраний та опрацьований поколіннями вчених матеріал, збережені пам'ятки культури дають можливість надійного відтворення основи релігійних вірувань слов'ян.